

Михайло БУРОМЕНСЬКИЙ

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

(ПРАКТИКА СУДУ І ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА)

ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА

2000

Буроменський

М.В.

Звернення до Європейського суду з прав людини: практика Суду і особливості українського законодавства

У спеціальному випуску #55 інформаційно-аналітичного бюлетеня "Права людини" Харківської правозахисної групи надається опис процедур підготовки скарг до Європейського суду з прав людини і розгляду їх Судом. Автор - доктор юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

ЗМІСТ

ВСТУП

1. УСТРІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
  2. ЮРИСДИКЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
  3. СУБ'ЄКТИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
  4. ПРОСТОРОВА ДІЯ ПРАВА, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ СУДОМ
  5. ПРАВО, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ
  - 5.1. ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ І ПРОТОКОЛІВ ДО НЕЇ
  - 5.2. ЗАСТОСУВАННЯ ІНШИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТИВ
  6. ЗВЕРНЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА
  7. ЗВЕРНЕННЯ ДО НЕПРАВОВИХ НОРМ ТА АКТИВ
  8. ПОРЯДОК ПОДАННЯ СКАРГИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ФІЗИЧНИМИ ЧИ ЮРИДИЧНИМИ ОСОБАМИ
  - 8.1. ВИЧЕРПАННЯ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ СВОГО ПРАВА
  - 8.2. ПРАВИЛО ШЕСТИ МІСЯЦІВ
  - 8.3. УМОВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ СКАРГИ
  9. ДРУЖНЄ ВРЕГУЛЮВАННЯ
  10. ВИНЕСЕННЯ СУДОМ РІШЕННЯ І ЙОГО ВИКОНАННЯ
- ПІДСУМОК**

ВСТУП

Із набранням чинності 1 листопада 1998 року Протоколу №11 до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі за текстом - Конвенція) виникли правові підстави для корінної реформи раніше передбаченого в ній міжнародного механізму захисту прав людини. Змінено відповідну компетенцію Комітету міністрів Ради Європи. Ліквідовано Європейську Комісію з прав людини (далі за текстом - Комісія), що виконувала раніше квазісудові функції [1]. Змінено регламент роботи Європейського суду з прав людини (далі за текстом - Суд). З листопада 1999 року новий Суд почав свою роботу.

З перших днів ратифікації Україною Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод до Європейського суду з прав людини із України пішов величезний потік заяв з надією на швидке і справедливе рішення. В деяких випадках до написання заяв виявилися залученими юристи чи адвокати. Часто заяви складали самі заявники, які не мали взагалі уявлення про право. Результат для більшості заявників виявився несподіваним: значну кількість заяв було відхилено з технічних причин (неповнота інформації, відмова надати документи, відсутність відомостей про законодавство, яке було застосоване і т.п.) або було визнано Комісією, а пізніше Судом неприйнятними. Україна не виявилася оригінальною і пішла тим же шляхом, який пройшли всі європейські держави в їхньому спілкуванні з Судом. Досить згадати, що в 1960 році, коли Європейський суд з прав людини тільки починав роботу, з перших 713 заяв було відхилено 710. І в наступні роки відсоток відхилених заяв залишається досить високим.

Причина ситуації, що склалася, полягає в нерозумінні чи недооцінці ролі і місця Європейського суду з прав людини. Суд - це не політичний орган, якими є багато з існуючих органів з захисту прав людини, а орган з вирішення переданих йому спорів на основі права. Саме з цим пов'язане особливе значення юридичних процедур, закріплених в Конвенції і в Регламенті Суду. Незнання таких процедур, як і їхнє зневажання, можуть суттєво утруднити звернення до Суду для захисту прав людини і основних свобод.

Дану статтю присвячено розгляду найбільш важливих процедур, пов'язаних зі зверненням до Європейського суду з прав людини, а також аналізу практики Суду, що склалася у зв'язку з цим. Суд не застосовує і не тлумачить національне право держав-учасниць Конвенції, і це повною мірою стосується застосування норм Конвенції в частині звернення до Суду. Однак заявник повинен знати про можливі колізії конвенційного права і національного законодавства, про прагнення органів держави застосовувати національне право, а також про безумовний примат конвенційного права. Тому в пропонованій праці приділено увагу тим положенням українського законодавства, які можуть створити перепони при зверненні до Суду.

1. УСТРІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Новий Суд створено як постійно діючий двопалатний судовий орган. На сьогоднішній день Суд складається загалом з сорока суддів - по одному судді від кожної держави-учасниці Конвенції.[2] Рішення про прийнятність скарг розглядається на попередньому етапі Комітетом з трьох суддів і є остаточним у випадку, якщо воно прийняте одностайно. Якщо суддя-доповідач Комітету вважатиме, що справа має ранг великої важливості, і при цьому скарга є прийнятною чи, якщо

Комітет не може одногосно прийняти рішення про відхилення скарги (визнання її неприйнятною), справа направляється в палату.

Скаргу, визнану прийнятною, може бути розглянуто або палатою, або Великою палатою.

Основна маса справ повинна розглядатися палатою, що складається з семи суддів (може бути створено декілька таких палат). Палата приймає рішення про свою компетенцію по цій справі і виносить рішення по суті розглянутої справи. В палаті для підготовки справи до розгляду призначається суддя-доповідач, який встановлює контакти зі сторонами. Сторони можуть представити до Суду свої думки у письмовому вигляді. Можлива також дача свідчень у палаті. Якщо сторони не приходять до дружнього врегулювання, то палата виносить рішення по суті. Таким чином, палата є першою інстанцією Європейського суду з прав людини. Якщо рішення палати у встановлені терміни і за визначеними у Конвенції підставами не оскаржено у Велику палату, то воно вважається остаточним і у відповідності з Конвенцією обов'язковим до виконання.

Якщо жодна зі сторін у справі не заперечує, то в будь-який час до винесення рішення по суті, палата може відмовитися від своєї юрисдикції на користь Великої палати. Конвенція встановлює вичерпний перелік підстав поступлення юрисдикцією: це можливе у випадках, якщо розгляд справи піднімає серйозні питання тлумачення Конвенції чи протоколів до неї, або існує ймовірність того, що відповідь на питання, яке стоїть перед палатою, не буде відповідати раніше винесеному рішенню.

Велика палата складається з сімнадцяти суддів. Окрім можливості бути судом першої інстанції, Велика палата є судом другої інстанції. Після винесення рішення палатою, сторони у виключних випадках мають право звернутися в тримісячний строк про передачу справи на розгляд Великої палати. Клопотання може бути задоволене лише у випадку, "якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї, або важливе питання загального значення" (ст.43). Рішення Великої палати є остаточними і, у відповідності до Конвенції, обов'язковими до виконання.

Контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини здійснює Комітет міністрів Ради Європи.

2. ЮРИСДИКЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Зазвичай під юрисдикцією розуміють юридично закріплені повноваження органів з розгляду і вирішення справ у відповідності до їхньої компетенції. Юрисдикцію Європейського суду з прав людини визначено в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод. Причому, якщо раніше юрисдикцію Суду іноді називали "похідною від юрисдикції Комісії" (розгляд справи в Суді був можливий тільки після завершення процедури в Комісії)[3], то після набрання чинності змін до Конвенції Суд є єдиним судовим органом і його юрисдикція не обмежена повноваженнями інших органів Ради Європи.

У відповідності до ч.1 ст.32 Конвенції "юрисдикція Суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї і які передаються йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47".

По суті, під юрисдикцію Європейського Суду підпадає юридична оцінка виконання державами своїх зобов'язань за Конвенцією і протоколами до неї у випадках, коли Суд розглядає скарги, визнані прийнятними у відповідності до Конвенції. Тому заява до Європейського суду з прав людини може бути подана лише у відношенні дії чи бездіяльності держави (в особі її органів і посадових осіб, які зобов'язані забезпечити дотримання норм Конвенції), а не по відношенню до будь-яких фізичних чи юридичних осіб, які, можливо, з точки зору заявника, не дотримували Конвенцію. Таким чином, відповідачем у Європейському суді з прав людини може бути лише держава-учасник Конвенції, яка звинувачується в порушенні норм самої Конвенції і (чи) тих протоколів до неї, в яких дана держава бере участь. Не випадково найменування справ, що розглядаються Судом, будується за єдиною схемою: заявник (ім'я (найменування) чи псевдонім)[4] vs (проти) відповідач (назва держави).

Саме держава-учасниця Конвенції в особі її органів і посадових осіб, використовуючи зі всією повнотою силу державної влади, зобов'язана забезпечити в межах своєї юрисдикції права і свободи, закріплені в Конвенції і в протоколах до неї. Суд ставиться до цього вкрай жорстко, що знайшло відображення у все більш широкому звертанні до концепції позитивних і негативних зобов'язань держав.

З точки зору позитивних зобов'язань держава повинна не лише мати законодавство, яке найбільш повною мірою забезпечує дотримання конвенційних прав і свобод, але й застосовувати всі необхідні заходи для того, щоб воно реально діяло, а не залишалось на папері. Тобто, права повинні бути забезпечені не лише *de jure*, але і *de facto*. [5] Однією з останніх справ такого роду стала справа Сидиропулус та інші проти Греції, в якому Судом було підтверджене позитивне зобов'язання держави забезпечити асоціаціям право набути статусу юридичної особи. [6]

Негативні зобов'язання ставлять державу перед необхідністю утримуватися від будь-яких дій, які могли б привести до порушення прав і свобод. Це може бути пов'язане, наприклад, з неприпустимістю втручання держави в ту область реалізації права чи свободи, яка Конвенцією не обмежена. Іншими словами, держава повинна виходити з примату проголошених прав і свобод: ніщо не чинить перешкод користуванню такими правами і свободами за виключенням обмежень, суворо обумовлених в Конвенції і національних законах, що їй відповідають. До негативних зобов'язань відноситься також неприпустимість чинних повноважень державних органів і їх посадових осіб у випадку захисту права на повагу особистого і сімейного життя або неприпустимість надання виконавчій владі необмежених дискреційних повноважень при здійсненні збору інформації про осіб. [7]

Таким чином, можна стверджувати, що Суд має достатньо широкі повноваження в галузі контролю за дотриманням державами-учасницями Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод і протоколів до неї.

У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір, у відповідності з ч.2 ст.32, вирішується самим Судом.

На основі ст.47 Конвенції Суд "...може, на запит Комітету міністрів, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї". Суд на основі ст.48 Конвенції самостійно приймає рішення про те, чи входить в його компетенцію запит Комітету міністрів про надання консультативного висновку.

В юрисдикцію Суду входить розгляд заяв, поданих прийнятними суб'єктами, і у відповідності з встановленою процедурою. Конвенція визначила круг суб'єктів, які мають право звертатися з заявами в Суд.

3. СУБ'ЄКТИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ

3 ПРАВ ЛЮДИНИ

Перелік суб'єктів звернення до Європейського Суду з прав людини вичерпно визначений в ст.ст.33, 34 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. В той же час на підставі практики застосування Конвенції Судом було дане важливе тлумачення цих статей, що вплинуло на формування прецедентного права в цій галузі.

По-перше, суб'єктом звернення до Суду може бути будь-яка держава-учасниця Конвенції, яка у відповідності до ст.33 може "передати на розгляд Суду питання про будь-яке" порушення Конвенції чи протоколів до неї іншою державою-учасницею.[8]

Це означає, що будь-яка держава-учасниця Конвенції може виступити ініціатором захисту прав людини в будь-якій іншій державі-учасниці Конвенції. Конвенція не обмежує коло суб'єктів, на захист яких може бути подана така заява, тобто це може бути будь-який суб'єкт, названий в ст.34. Конвенція також не містить виключень з кола держав-учасниць, у відношенні яких може бути подана така заява. Тому мова може йти про будь-яке порушення Конвенції чи протоколів до неї в будь-якій державі-учасниці Конвенції. Конвенція не забороняє звертатися до Суду різними державам одночасно чи з ідентичними заявами про порушення її положень.

Держави неодноразово виступали в ролі заявників у порядку передбаченому ст.24 (у відповідності з нумерацією в попередній редакції) Конвенції.[9] Наприклад, Австрія у 1960 році подала заяву проти Італії з приводу порушення принципу справедливості судового процесу на захист прав активістів в Південному Тиролі. В 1972 році Ірландія розпочала справу проти Великобританії за звинуваченням у застосуванні катувань і насилля поліцією і армією в Ольстері. В 1982 році відразу декілька скандинавських держав, а також Франція і Нідерланди звернулися з позовом проти Туреччини в зв'язку з порушенням прав людини військовою хунтою.[10]

Отримавши заяву держави-учасниці, Суд розглядає її, досліджує надані факти, і, якщо заяву буде визнано прийнятною, Суд може у випадку необхідності провести розслідування, в тому числі з виїздом до держави, проти якої подано скаргу. Така держава зобов'язана, у відповідності до п.а

ст.38 Конвенції створити всі необхідні умови для встановлення фактів, викладених в скарзі. Суд має право сприяти дружньому врегулюванню спору, що виник, про порушення положень Конвенції (п.б ст.38). Сама процедура з дружнього врегулювання є конфіденційною, але якщо воно досягнуто, то Суд складає доповідь з коротким викладенням фактів і досягнутого рішення, яке підлягає опублікуванню.

По-друге, Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації чи групи осіб, які вважають себе постраждалими від порушення однією з держав-членів Конвенції тих прав, які викладено в Конвенції чи в протоколах до неї.

Якщо з заявою до Суду бажає звернутися фізична особа, то це може бути будь-який індивід, який законно чи незаконно знаходиться під юрисдикцією держави-учасниці Конвенції. Фактично це означає, що повинно бути взято до уваги два критерії: просторовий і за колом осіб.

Просторовий критерій пов'язаний з нормою ст.1 Конвенції: "Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції". Вживання виразу "під юрисдикцією" держави-учасниці Конвенції має тут принципове значення, оскільки визначає, що держава зобов'язана застосовувати норми Конвенції не лише в межах своєї території.[11]

За колом осіб заявником може бути не лише громадянин тієї держави, в якій сталося порушення, але і будь-який іноземець або особа без громадянства, що опинилася під юрисдикцією держави-учасниці Конвенції, незалежно від того, проживає ця особа в державі постійно чи знаходиться тимчасово. Це може бути будь-яка особа, що незаконно опинилася на території держави, в тому числі затримана при незаконному перетині кордону. Іншими словами, мова йде про максимально широке коло осіб, чиї права, обумовлені в Конвенції, держава-учасниця зобов'язана дотримувати.

Конвенція не містить обмежень відносно дієздатності особи, яка звертається до Суду. Тому звертатися в порядку ст.34 Конвенції можуть неповнолітні, а також обмежено дієздатні і недієздатні особи (у практиці Суду розглянуто чимало справ, пов'язаних з захистом прав осіб, що знаходилися в психіатричних лікарнях).

Суд (так само, як в часи її існування і Комісія) традиційно виключно негативно ставиться до будь-яких спроб держав обмежувати коло осіб, що мають право на подання скарги. Такі питання виникали перед Комісією і Судом переважно в 60-70 роки - на етапі становлення страсбургського конвенційного механізму захисту прав людини. Європейська Комісія з прав людини, яка, у відповідності зі старою редакцією Конвенції, була в ті роки першою ланкою в розгляді скарг, дала надзвичайно важливе тлумачення цього положення, відзначивши, що право на подання скарг належить і особам, що знаходяться в місцях позбавлення волі, і держава не має права чинити перепони обміну інформацією між Судом і такою особою.

В українському галузевому законодавстві дана сфера, зокрема, по відношенню до осіб, позбавлених волі, врегульована з явною невідповідністю як щодо норм Конвенції, так і ч.4 ст.55

Конституції України: "Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна". Іншими словами, режимні обмеження в місцях позбавлення волі не можуть поєднуватися з обмеженнями права особи, позбавленої волі, на захист своїх прав, в тому числі - в міжнародних органах.

По-перше, це стосується цензури тих листів, які дозволено відправляти. В ст.28 Виправно-трудового кодексу (ВТК) України встановлено загальну норму про цензуру кореспонденції засуджених. У відповідності до ст.44 ВТК України, цензурі не підлягають лише "пропозиції, заяви і скарги, адресовані прокурору". Всі інші заяви, скарги і пропозиції (в переліку адресатів, визначеному в ст.44, не названо міжнародні органи і організації) не лише можуть бути перлюстровані, але і знищені адміністрацією місця позбавлення волі в тому випадку, якщо ці листи "виконані тайнописом, шифром або з застосуванням інших умовностей, а також які мають цинічний характер або відомості, які не підлягають розголошенню".[12]

По-друге, це стосується обмеження права на відправлення листів. Статтею 43 ВТК України для засуджених, що знаходяться в тюрмах, встановлені жорсткі обмеження на відправлення листів. У відповідності до ст.69 ВТК України, "засуджені, які у порядку стягнення поміщені у штрафний чи дисциплінарний ізолятор або в карцер, позбавляються права на... відправку листів". І в цьому випадку ВТК не містить ніяких виключень для звернення в міжнародні органи з захисту прав людини. "Правила внутрішнього розпорядку виправно-трудових установ" додають до цього: "У випадках групових порушень засудженими порядку відбування покарання, які супроводжуються відмовою від їжі або роботи чи іншими протиправними діями, начальник установи по виконанню покарань після невиконання його вимог припинити порушення діючого порядку, за згодою прокурора з метою забезпечення безпеки персоналу установи, припиняє роботу магазину, надання побачень, отримання та відправлення посилок, передач, листів"[13].

Комісія і Суд неодноразово вказували на неприпустимість здійснення тиску чи застосування покарання до особи, що знаходиться в місцях позбавлення волі з тим, щоб досягти відмови цієї особи від подання скарги.

Якщо група осіб бажає звернутися до Суду з заявою в порядку ст.34 Конвенції, то повинні бути дотримані критерії, що відносяться до поняття "група". Конвенція не містить вказівок стосовно таких критеріїв, однак практика Комісії і Суду свідчать про те, що це не може бути будь-яка група.

Наявність групи, за змістом ст.34 Конвенції, пов'язана з ідентичним і одночасним порушенням прав осіб, які її складають. Мова не може йти про групу, що виникла внаслідок чи після того, як при різних обставинах і в різний час були порушені права різних осіб, навіть якщо такі порушення виглядають однаковими. В практиці Комісії і Суду групою були визнані в одному випадку, наприклад, подружжя, а в другому - члени неурядової організації, які зверталися від свого власного імені, в третьому - учасники демонстрації (за термінологією ст.11 Конвенції - учасники мирних зібрань). В справі Вейт і Кеннеді проти Німеччини і справі Бір і Ріган проти Німеччини всі чотири

заявники стверджували, що їм неправомірно було відмовлено у суді в задоволенні позовів, які мали ідентичний зміст.[14] Іноді така група може бути доволі численною. В справі Шассан'ю та інші проти Франції скаргу було подано десятима особами.[15]

Варто відзначити, що назва справи не завжди свідчить про подання скарги групою осіб. Іноді Суд може за власною ініціативою об'єднати декілька схожих скарг в одну справу. Наприклад, у справі Шмауцер, Умфлауфт, Градингер, Прамшталлер, Палаоро, Пфармайер проти Австрії скарги заявників, ніяк між собою не пов'язаних, надходили до Комісії протягом більше ніж року - з березня 1989 р. по червень 1990 р. Рішення по справі було оголошено 23 жовтня 1995 року.[16]

Якщо неурядова організація бажає звернутися з заявою в порядку ст.34 Конвенції до Суду, то для її звернення повинні бути дотримані умови, що відносяться до критеріїв такої організації. Хоча Конвенція в ст.34, як і по відношенню до груп осіб, не формулює такі критерії, потрібно керуватися видами і формами "асоціацій" (об'єднань громадян - за термінологією українського законодавства) у відповідності до ст.11 Конвенції (неурядові організації, громадські фонди, політичні партії, профспілки, асоціації підприємців, тощо).[17]

В Україні законодавство про об'єднання знаходиться в стадії реформування: продовжує діяти Закон "Про об'єднання громадян",[18] "Про благодійність і благодійні організації"[19], але готуються до прийняття законопроекти "Про політичні партії", "Про громадські організації". Правовий статус деяких асоціацій в українському законодавстві взагалі не врегульований. Зокрема, це стосується асоціацій підприємців. Неврегульованість статусу таких асоціацій не виключає їхнього права користуватися правами і свободами, передбаченими Конвенцією.

Природно, що неурядова організація не може бути суб'єктом усіх прав, перерахованих в розділі 1 Конвенції. Наприклад, важко уявити звернення організації про захист свого права за ст.ст.2, 3 чи ст.12 Конвенції. В той же час звернення неурядових організацій про захист своїх прав не така вже й рідкість у практиці Суду.[20]

Хоча серед юридичних осіб, які можуть бути суб'єктами звернення до Суду, Конвенція безпосередньо називає лише неурядові організації, маючи на увазі в якості осіб індивідів (person - у тексті Конвенції англійською мовою, *personne physique* - у тексті Конвенції французькою мовою, в українському перекладі осіб),[21] тобто фізичних осіб, насправді до Суду можуть звертатися і інші юридичні особи.

Таке право юридичних осіб природно, так само як і по відношенню до неурядових організацій, може бути обмеженим здатністю суб'єкта взагалі мати права, передбачені певними статтями Конвенції. В той же час в страсбурзьких конвенційних органах з захисту прав людини поступово було досягнуто розуміння того, що деякі з проголошених у Конвенції прав і свобод можуть бути реалізовані не тільки фізичними особами, але і юридичними. Первісно це стосувалося релігійних органів. Комісія прийшла до такого рішення не відразу і спочатку не вважала можливим, щоб церква, як корпорація і юридична особа, "була здатна мати чи здійснювати права, згадані в ч.1 ст.9 Конвенції".[22] Пізніше Комісія переглянула це своє рішення і визнала: "В тому випадку, коли будь-який церковний

орган подає скаргу у відповідності з Конвенцією, він фактично робить це від імені своїх членів. Таким чином, потрібно визнати, що церковний орган здатен мати і здійснювати права, викладені в ч.1 ст.9, у своїй власній якості як представник своїх членів."[23]

З часом Комісія і Суд визнали право подання скарги іншими юридичними особами. У зв'язку із захистом прав за ст. 10 визнається право на звернення до Суду засобів масової інформації. Деякі з найбільш важливих справ за ст.10 стосуються прав друкованих засобів масової інформації на свободу вираження своїх поглядів.[24] У зв'язку із захистом права власності (ст.1 Протоколу №1 до Конвенції) Суд неодноразово розглядав справи за скаргами як фізичних[25], так і юридичних осіб.[26]

Можливе подання не лише індивідуальних скарг юридичних осіб, але і їхніх груп. У справі Агротексим та інші проти Греції Суд визнав групою групу з шести товариств з обмеженою відповідальністю - акціонерів, які вважали, що порушене їхнє право за ст.1 Протоколу №1.[27] У справі "Бладет Тромсо" і Стенсаас проти Норвегії групу склали дві особи, одна з яких була фізичною, а друга - юридичною.[28]

Інтереси заявника (заявників) у Суді може представляти захисник. Регламентом Суду "А" у ст. 30 встановлено, що це може бути адвокат, який повинен мати дозвіл на адвокатську практику в будь-якій з країн-учасниць Конвенції і проживати на території будь-якої з цих країн. За погодженням з Головою Суду захисником може бути інша особа. За згодою Голови Суду заявник має право представляти свої інтереси в Суді самостійно.[29]

4. ПРОСТОРОВА ДІЯ ПРАВА, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ СУДОМ

У відповідності до ст.1 Конвенції, "Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в Розділі I цієї Конвенції."

У міжнародному і внутрішньому праві існує чимало визначень поняття "юрисдикція". Саме тому питання про застосування ст.1 Конвенції неодноразово виникало в практиці Комісії і Суду, які дали достатньо широку картину того, як державам-учасницям Конвенції потрібно розуміти вираз "знаходиться під юрисдикцією".

Знаходиться під юрисдикцією держави - означає знаходитися в тих межах, в яких держава вважає можливим і припустимим очікувати, вимагати і забезпечувати здійснення своїх владних приписів (велень, дозволів, заборон).[30] Це означає, що просторова сфера дії Конвенції безсумнівно ширша, ніж, власне, територія держави-учасниці. Останні в своєму законодавстві іноді не беруть до уваги цю обставину.[31] Під юрисдикцією держави знаходяться також морські, повітряні судна і космічні об'єкти, зареєстровані в державі. Під юрисдикцією держави знаходиться діяльність її закордонних органів зовнішніх відносин (дипломатичних, консульських та інших представництв). Під юрисдикцією держави знаходиться діяльність всіх її посадових осіб, а також службовців органів місцевого самоврядування.

Тому, щоб потрапити під юрисдикцію держави, зовсім не обов'язково перетинати її кордон. Оскарженою може бути якраз відмова органів держави в дозволі на в'їзд до її території, в дозволі на проживання на її території. Тому будь-яка особа, що знаходиться на території, наприклад, України може при наявності підстав і з дотриманням умов подання заяви, оскаржити в Європейський суд з прав людини дії посадових осіб дипломатичних чи консульських представництв держав-учасниць Конвенції, що суперечать їй.

Дію Конвенції в просторі може бути обмежено наявністю імунітетів, що існують на основі чинних міжнародних договорів. Тому не всі правовідносини, що виникли у особи навіть у межах території держави-учасниці Конвенції, можуть знаходитися під юрисдикцією цієї держави. В справі Вейт і Кеннеді проти Німеччини і справі Бір і Ріган проти Німеччини всі чотири заявники працювали за наймом в Європейській космічній агенції (ЄКА). Коли їм було відмовлено у продовженні контракту вони подали позови проти ЄКА на підставі діючого німецького закону в Дармштадський суд з трудових спорів. ЄКА, в свою чергу, стверджувала, що вона не підпадає під юрисдикцію німецьких судів в силу ст.XV (2) Конвенції про Європейську космічну агенцію і Додатку I до неї. Заявникам було відмовлено в позові саме на тій підставі, що вказаний спір у відповідності з міжнародним правом не підпадає під юрисдикцію національних судів. Це рішення було підтверджене апеляційним судом з трудових спорів і федеральним судом з трудових спорів. Розглядаючи дану справу, Європейський суд з прав людини співвідніс юрисдикцію ФРН з юрисдикцією ЄКА і відзначив, що "неможливо встановити співвідношення таким чином, щоб зобов'язати міжнародну організацію взяти участь у внутрішньодержавному розгляді позову, пов'язаного з умовами найму, передбаченими в національному трудовому законодавстві. Таке тлумачення пункту 1 статті 6 Конвенції перешкоджало б належному функціонуванню міжнародних організацій і суперечило б сучасній тенденції на розширення і зміцнення міжнародної співпраці". В результаті Суд постановив, "що визнавши факт непідсудності юрисдикції Європейської космічної агенції, німецькі суди в оцінці справи не вийшли за припустимі межі".[32] В той же час при розгляді справи Мет'юз проти Об'єднаного королівства Суд відзначив: "У відповідності з Конвенцією і протоколами до неї, держави-учасниці несуть відповідальність за наслідки міжнародних договорів, до яких вони приєдналися, що витікають з гарантій Конвенції"[33].

5. ПРАВО, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ

5.1. ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ І ПРОТОКОЛІВ ДО НЕЇ

Як витікає з ч.1 ст.32 Конвенції, Європейський суд з прав людини при прийнятті рішень і консультативних висновків застосовує Європейську Конвенцію про захист прав людини і основних свобод і протоколи до неї.

Багато норм Конвенції мають оціночний характер. Це істотно підвищує значення судових рішень для розуміння змісту і сенсу Конвенції і протоколів до неї.

Особливе значення в застосуванні судом норм Конвенції і протоколів до неї мають прецеденти, що склалися в практиці застосування таких норм Комісією, в часи її існування, а також як старим, так і новим Європейським судом з прав людини.

Під прецедентами, що застосовуються Судом, потрібно розуміти не самі розглянуті справи, а ті основоположні принципи в тлумаченні і застосуванні норм Конвенції, які було вироблено при розгляді справ і викладено в судових рішеннях. Однак навряд чи можна стверджувати, що Суд за допомогою прецедентів творить право - Конвенція не наділяє Суд такими повноваженнями. Він лише формулює своє розуміння норм Конвенції на основі самої Конвенції. Інакше кажучи, Суд не підмінює собою "законодавця" в особі держав-учасниць Конвенції. Цим відрізняється прецедент Європейського суду з прав людини від прецеденту, наприклад, в англійському праві, де суддя при певних обставинах може виступити, по суті, в ролі законодавця. На відміну від прецеденту і в англійському праві, і дещо в меншій мірі в праві США, Європейський суд юридично взагалі не зв'язаний своїми попередніми судовими рішеннями. Однак практика, що склалася, свідчить про безумовне ставлення Судом з повагою до них. Тому було б великою помилкою недооцінювати значення прецедентів Європейського суду з прав людини.

Термін "прецедент" чи будь-який інший його аналог в Конвенції відсутній. Суд сам, керуючись власним досвідом і з метою досягнення одноманітного розуміння і застосування норм Конвенції в усіх державах-учасниках, надав своїй практиці загальне, в рамках Європи, значення. Правомірність існування прецедентів Європейського суду з прав людини як свого роду унікального феномену в діяльності міжнародних органів з захисту прав людини в загальному вигляді базується на ч.1 ст.32 самої Конвенції, в якій сказано: "Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї і які передаються йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47", а також на ч.1 ст.46 про обов'язок держав-учасниць Конвенції виконувати рішення Суду.

Європейський суд з прав людини неодноразово звертався до власних прецедентів і продовжує керуватися ними нині. Причому беруться до уваги і ті тлумачення Конвенції, які були дані Комісією, і ті, з якими Суд погодився. Нерідкісні рішення Суду, переповнені посиланнями на прецеденти. Нерідкісні і скарги, що направляються до Суду, в яких також присутні посилання не лише на статті Конвенції, але і на тлумачення цих статей Судом. І тоді Суд оцінює правомірність і прийнятність таких посилань у конкретній справі, погоджується або аргументовано відмовляє заявнику. Наприклад, у зовні схожих справах Хендисайд[34] і Інституту "Отто Премінгер"[35] Суд по-різному застосував ч.2 ст.10 Конвенції, не погодившись з аргументацією, наведеною в скарзі Інституту "Отто Премінгер", і базованій на висновках Суду у справі Хендисайд.[36]

Саме завдяки застосуванню прецедентів вдається постійно зберігати актуальність і життєздатність норм Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод і протоколів до неї, що має величезне значення для збереження поваги до прав людини і їхнього захисту в умовах сучасного життя, яке постійно змінюється. Суд неодноразово вказував на цю обставину. Зокрема, в справі Ван Дроогенбрек Суд відзначив: "...Не потрібно втрачати з поля зору особливості цієї конвенції чи

той факт, що вона є живим інструментом, який необхідно читати у світлі понять, що існують в даний момент в демократичних державах".[37]

Іноді, через деякий час, суд може кардинально переглянути своє тлумачення тих чи інших статей Конвенції. Це відбувається не так часто. В інших випадках Суд поступово змінює свою попередню позицію. Так було з визнанням права релігійних організацій звертатися до Суду з заявами про порушення прав, обумовлених в Розділі I Конвенції. Суд також може уточнювати чи доповнювати своє попереднє тлумачення окремих положень Конвенції. Зокрема, так було з тлумаченням ст.3 у судовому рішенні у справі Ірландія проти Об'єднаного королівства від 18 січня 1978 р.

В цілому не буде перебільшенням сказати, що Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод жива в прецедентному праві Європейського суду з прав людини. Незважаючи на значну кількість розглянутих Судом справ, не потрібно думати, що можливості тлумачення Конвенції вичерпано чи вони близькі до вичерпання. Як показує практика, багато положень Конвенції ще потребують детального розгляду. Так, в прецедентному праві не розроблені вичерпним чином терміни "що принижує гідність" і "нелюдське" в ст.3 Конвенції. Однаковою мірою це стосується поняття "заборона свободи думки" за змістом ст.9 - така заборона поки що може бути описана лише гіпотетично, оскільки в європейських державах, здається, відсутня відповідна практика.

Сьогодні можна без перебільшення стверджувати, що без прецедентів Конвенцію застосовувати було б вкрай складно - суди (як національні, так і Європейський) при розгляді кожної справи кожний раз виявлялися б відкинутими на сорок років назад, коли Комісія і Суд звернулися до своїх перших справ. Величезна практика Комісії і Суду створює прецедентне "право", в основі якого знаходяться близько 200 (з майже 2000) рішень, найбільш важливих для розуміння змісту статей розділу 1 Конвенції. Наприклад, справа Лінгенса чи справа Санді Таймс нерозривно пов'язана перш за все зі ст.10; справа Маркс - перш за все зі ст.8; справа Соціалістичної партії Туреччини - перш за все зі ст.11, тощо.

5.2. ЗАСТОСУВАННЯ ІНШИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Хоча це і не витікає прямо з Конвенції, Європейський суд з прав людини в деяких випадках застосовує норми універсальних міжнародно-правових актів з прав людини чи звертається до таких норм, оскільки це може бути необхідне для розгляду справ, пов'язаних з порушенням норм Конвенції.

Зокрема, для тлумачення "рабства" була використана ст.1 Конвенції проти рабства 1926 р.[38] Інститути і звичаї, схожі з рабством, вказані в ст.1 Додаткової конвенції про ліквідацію рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, схожих з рабством[39], розглядалися Комісією і Судом як приклади підневільного стану. Комісія і Суд неодноразово використовували у вигляді основи при прийнятті рішень за ст.4 Конвенції визначення, надане в Конвенції Міжнародної Організації Праці №29 "Про примусову чи обов'язкову працю" 1930 р.[40], хоча в деяких випадках при наявності колізій з нормами Конвенцій Суд відступав від положень Конвенції МОТ №29, звертаючись до

більш пізніших універсальних міжнародно-правових актів з прав людини, підготовлених в рамках ООН, зокрема, до норм Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Можливе застосування Судом і інших міжнародно-правових актів, оскільки, це може бути необхідним для вирішення справи. Саме так вчинив Суд, взявши до уваги Конвенцію про Європейську космічну агенцію як підставу для визнання того, що в питаннях регулювання трудових відносин міжнародна міжурядова організація непідсудна національному суду.[41]

В той же час скарга, що направляється до Суду, не може апелювати до порушень інших, окрім Конвенції, міжнародно-правових актів. Ч.1 ст.34 Конвенції вичерпно визначає юрисдикцію Суду.

6. ЗВЕРНЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Європейський Суд з прав людини не застосовує національне право держав-учасниць Конвенції і не виносить рішення на його підставі. Але це не означає, що Суд не звертається при розгляді матеріалів справи до національного права. Скарга, що направляється до суду, повинна супроводжуватися детальними посиланнями на національні нормативно-правові акти, які були (чи не були) застосовані національним судом при вирішенні справи.

Звернення Суду до національного права може бути пов'язане:

а) з встановленням невідповідності чи відповідності національного права нормам Конвенції в зв'язку зі справою, що розглядається. Це найбільш часта оцінка Судом національного законодавства держави-учасниці Конвенції.

У випадку, коли Суд встановлює невідповідність національного права нормам Конвенції, він вичерпно визначає ступінь такої невідповідності у своєму рішенні. Наприклад, у рішенні по справі Лінгенса Суд оцінив ст.111 Кримінального кодексу Австрії:

"Згідно з параграфом 3 статті 111 Кримінального кодексу, що застосовується спільно з параграфом 2, журналісти у випадках, подібних до цього, не можуть уникнути засудження за дії, вказані в параграфі 1, якщо не можуть довести правдивість їхніх суджень.

По відношенню до оціночних суджень цю вимогу неможливо виконати, і вона посягає на свободу вираження поглядів, яка є фундаментальною частиною права, гарантованого статтею 10 Конвенції".[42]

В той же час, зовсім не обов'язково, щоби Суд давав оцінку законодавству подібно до того, як це мало місце в справі Лінгенса. Держава може уникнути такої оцінки, самостійно змінивши своє законодавство до винесення рішення Європейським судом. В цьому випадку справу може бути виключено з реєстру Суду. Так, у справі Де Бекера проти Бельгії заявнику було заборонено працювати журналістом чи бути письменником. Ще до винесення Судом рішення, Бельгія визнала невідповідність свого законодавства в цій частині ст.10 Конвенції, внівши необхідні зміни. В результаті справу було виключено з реєстру.[43]

б) З встановленням прогалин в національному праві у сфері дії Конвенції. В цьому випадку Суд констатує відсутність у національному праві відповідної норми Конвенції, на основі якої повинно було бути прийняте рішення, але воно не було прийняте. Суд ні в якому випадку не розглядає прогалини в національному законодавстві як підставу для невиконання державами своїх зобов'язань згідно з Конвенцією. В рішенні по згаданій справі Лінгенса, коментуючи рішення Окружного суду Відня про те, що покладання тягара доведення на відповідача є наслідком закону, і тому не суди, а законодавча влада повинна змінити стан справ, Європейський суд послався на власне рішення у справі Циммерман і Штайнер проти Швейцарії про те, що Суд не повинен визначати, яка національна влада відповідальна за будь-яке порушення Конвенції, єдиним чином є міжнародна відповідальність держави.[44] І в інших рішеннях Суд неодноразово відзначав, що наявність прогалини в національному законодавстві не перешкоджає особі апелювати в національному суді до норм Конвенції і виносити на їх основі рішення.

в) З рекомендаціями відносно вдосконалення національного законодавства з метою його більш повної відповідності нормам Конвенції. Прикладом може слугувати справа Мелоуна, де Суд у своєму рішенні сформулював вимоги до національного закону про здійснення органами держави збору інформації і спостереження за особами. Зокрема, Суд вказав, що положення закону повинні відповідати наступним вимогам:

- бути достатньо чіткими, без розпливчастих і невизначених формулювань, таких як "може", "в схожих цілях", "схожим чином";

- перелік злочинів, розслідування яких може бути пов'язане зі спостереженням і прослуховуванням, повинен бути чітким і встановленим законом;

- не повинні надавати виконавчій владі необмежені дискреційні повноваження;

- забезпечувати індивіду належний захист від свавільного втручання.[45]

Практика суду стала, врешті-решт, підставою для внесення державами-учасницями Конвенції значних змін до свого законодавства.[46] Рада Європи надає цьому виключно важливого значення. У відповідності до рекомендації № R (2000) державам-членам Комітет міністрів Ради Європи закликав, зокрема, держави-учасниці Конвенції "...до перегляду своїх національних правових систем з метою забезпечення адекватних можливостей повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження, у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції, особливо:

- i)коли потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні, - наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше, ніж через повторний розгляд або поновлення провадження;

- ii)коли рішення Суду спонукає до висновку, що

- a) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті,

або

b) в основі визнаного правопорушення лежали суттєві процедурні помилки чи недоліки, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні".[47]

7. ЗВЕРНЕННЯ ДО НЕПРАВОВИХ НОРМ ТА АКТИВ

Можливість дачі Судом оцінки дотримання прав і свобод, вказаних в Конвенції на основі неправових норм безпосередньо витікає з п. d частини 3 статті 4 (поняття "звичайні громадянські обов'язки"), ч.1 ст.6, ч.2 ст.8, ч.2 ст.9, ч.2 ст.10, ч.2 ст.11 ("поняття мораль"), ч.1 ст.9 (поняття "релігійні і ритуальні обряди"). В більшості справ Суд, тим не менше, зумисне відходив від власної дачі оцінки на основі неправових норм, або від тлумачення самих цих норм.

Зокрема, при посиланнях заявника на норми моралі Суд не став давати їй оцінку. Мораль не може мати загальноєвропейського виміру, оцінка вчинків з точки зору моралі залежить від часу і місця їхнього здійснення. У справі Мюллер та інші Суд звернув увагу на наступну обставину: "Неможливо знайти якесь єдине поняття моралі в правовому і соціальному устрої Договірних держав. Точка зору у відношенні вимог моралі варіюється в різні періоди часу і в різних місцях, особливо в нашу епоху, для якої характерна істотна еволюція поглядів на дане питання. Внаслідок своїх прямих і постійних контактів з життєво важливими силами своїх країн державні органи, в принципі, знаходяться в кращому положенні порівняно з міжнародним суддею для того, щоб визначити конкретний зміст цих вимог, а також "необхідність" будь-якого "обмеження" чи "штрафної санкції" для забезпечення дотримання цих вимог".[48] Тому Суд не бере до уваги аргумент, що наводиться заявниками, про те, що такі ж або ті ж самі діяння в інших державах не визнаються з точки зору моралі протиправними: "Кожна з країн, що укладають договір, формулює свій підхід з врахуванням ситуації, що існує на її території, стосовно точок зору, що переважають там, відносно захисту моралі в демократичному суспільстві".[49]

В інших випадках Комісія і Суд пропонували звернутися до прийнятих канонів відправлення релігійних обрядів, знову-таки не даючи їм оцінки. Так, в основі підходу Комісії і Суду до встановлення дотримання ст.9 Конвенції в умовах місця позбавлення волі є з'ясування питання про те, наскільки відправлення того чи іншого обряду в тій чи іншій формі необхідне для даної релігії.[50] Якщо такий підхід не буде змінений, то це обов'язково буде мати наслідком суттєві відмінності в реалізації свободи думки, совісті і релігії ув'язненими на Заході і на Сході Європи.

Іноді Суд звертається до використання неправових документів, які мають, однак, високий морально-політичний авторитет, що межує з юридичним обов'язком. Такі акти можуть виявитися необхідними для доведення існування певного рівня розуміння в тому чи іншому питанні, яке склалося в світовому чи регіональному суспільстві, але не набуло ще правового закріплення. В справі Гудвіна перед Європейським судом з прав людини постало непросте питання про відповідність ст. 10 Конвенції рішення національного суду про розкриття журналістських джерел інформації. Приймаючи своє рішення Суд посплався на оцінку даного питання в національних кодексах журналістської етики, в Резолюції про свободи журналістів і права людини,[51] а також на

Резолюцію Європейського парламенту про конфіденційність журналістських джерел від 18 січня 1994 р.[52]

8. ПОРЯДОК ПОДАННЯ СКАРГИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ

З ПРАВ ЛЮДИНИ ФІЗИЧНИМИ ЧИ ЮРИДИЧНИМИ ОСОБАМИ

Враховуючи ратифікацію Україною Конвенції, виникає необхідність в'яснити особливості дії процедури подання заяви про порушення прав людини, що склалася в Європі, в умовах українського законодавства. При цьому потрібно мати на увазі, що суд з розумінням ставиться до труднощів, які можуть виникати у заявника в різних державах-учасниках Конвенції в зв'язку з дотриманням процедур, передбачених п.1 ст.35 Конвенції. В справі Садик проти Греції Суд вказав, що ст.26 Конвенції[53] потрібно застосовувати з певним ступенем гнучкості і без надмірного формалізму, а не обмежуватися вимогою, що заяви повинні бути подані у відповідні національні суди, і що повинні бути використані судові інстанції, які переглядають вже прийняті рішення.[54]

8.1. ВИЧЕРПАННЯ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ СВОГО ПРАВА

Перш за все, необхідно, щоб заявник вичерпав всі внутрішньодержавні засоби захисту свого права. І Суд, і Комісія неодноразово зверталися до тлумачення цієї норми Конвенції, оскільки, незважаючи на видиму ясність, тут виникало немало спорів.

Державі не може бути відмовлено у можливості використати всі наявні у неї правові засоби для відновлення порушеного права. Це загальне правило, що стосується звернення у міжнародні органи з захисту прав людини: з точки зору міжнародного права саме на державі в першу чергу лежить обов'язок дотримання норм з прав людини. Тому і потрібно вимагати усунення порушення спочатку саме від держави. В тому випадку, коли держава не здатна зробити це з будь-яких причин, можливе втручання міжнародних органів, що мають відповідні повноваження. Тут вже застосовується інший міжнародно-правовий принцип: права людини не належать до області виключної внутрішньої компетенції держави. Часто для такого втручання міжнародних органів з захисту прав людини необхідна попередня згода держави. Європейський суд з прав людини якраз і є таким органом, юрисдикція якого повинна бути визнана державою.

Україна, ратифікуючи Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод, повністю визнала "юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції".[55] Тим самим Україна визнала право осіб (фізичних і юридичних), що знаходяться під її юрисдикцією, звертатися до Європейського суду з прав людини, у відповідності до процедури, передбаченої Конвенцією. Однак визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини не означає і не може означати виникнення якихось змін в системі судоустрою України. Європейський суд з прав людини не стає частиною національної судової системи - він залишається самостійним і незалежним міжнародним судовим органом, а національні суди не стають частиною міжнародної судової системи з захисту прав людини. Таким чином, у заявника

виникає можливість шукати захисту права в двох абсолютно незалежних судових системах, однак в суворій послідовності - спочатку в національній, а потім в міжнародній.

Що стосується обов'язку заявника використовувати організаційні інститути захисту права в державі, то Конвенція в ст.35 не говорить, що це повинні бути обов'язково судові органи, а вживає більш загальний вираз "всі національні засоби правового захисту - відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права". Однак існуюча практика безумовно віддає перевагу судовому вирішенню спорів, перш ніж заяву буде спрямовано до Європейського суду. Несудові органи захисту (органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, прокуратура, Уповноважений з прав людини, комісії з помилування, тощо) не розглядаються як органи, звертання до яких обов'язкове для вичерпання внутрішньодержавних засобів захисту свого права за змістом п.1 ст.35 Конвенції.[56] Невипадково всі міжнародно-правові акти з прав людини розглядають право на судовий захист як невід'ємне, з якого, в принципі, не може бути виключень. Саме в силу цього принципу в ч.1 і 2 ст.55 Конституції України закріплено норму:

"Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб."

А в ч.2 ст.124 Конституції України сказано: "Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі."

Пленум Верховного Суду України в своїй Постанові "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" стосовно ст.124 Конституції України відзначив, що "судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод громадян",[57] а стосовно ст.55 Конституції України вказав: "...суд не повинен відмовляти особі в прийнятті чи розгляді скарги з підстав, передбачених законом, який це право обмежує".[58]

Таким чином, в Україні не існує законодавчих перепон для судового захисту прав і свобод людини.

Для України судовими органами, до яких можна звернутися за захистом прав і свобод людини, є перш за все суди загальної юрисдикції. Крім того, у відповідності до Закону України "Про Конституційний Суд України" з письмовим клопотанням "до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи"[59] можуть звертатися "...громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи".[60] Однак, беручи до уваги наведені положення українського законодавства, потрібно враховувати позицію Європейського суду з прав людини з приводу "визначень" (за змістом ст.6 Конвенції), що виносяться конституційними судами. Рішення, що приймаються конституційними судами на основі розгляду обставин справи, можуть розглядатися в якості "визначень" в значенні ст.6, однак рішення таких судів щодо відповідності рішень інших судів конституційному праву можуть не розглядатися в

згаданих якості (Срамек проти Австрії (1984 рік); Бухгольц проти Федеративної Республіки Німеччини (1981 рік)).[61]

Неабияким є питання про те, чи були насправді вичерпані всі засоби правового захисту. Справа, в цьому випадку, стосується судових інстанцій.

Практика Європейської Комісії говорить про те, що заявник повинен вичерпати всі доступні для нього судові установи в державі. В Україні судовими установами, доступними для звернення до них індивіда, є суди загальної юрисдикції, очолювані Верховним Судом України. Юридичні особи для захисту деяких прав можуть звертатися в арбітражні суди.

Доступними внутрішньодержавними засобами захисту можна рахувати лише ті засоби, які не є привілеєм. В такому підході закладений основоположний принцип: заявник не повинен просити про надання йому послуги, а повинен мати гарантований доступ до засобів правового захисту.

Ні Комісія, ні Суд не змогли б вказати точний перелік тих внутрішньодержавних засобів захисту, звернення до яких обов'язкове, перш ніж скаргу буде подано до Суду. Держави-учасниці Конвенції мають різні судові системи і аналіз практики виявляє, що заявники, в залежності від країни, проходили дво-, три- або чотирирівневу процедуру судового розгляду справ. Саме тому проблема вичерпності внутрішньодержавних організаційних засобів захисту виникла і для України.

В системі загальних судів України не є привілеєм розгляд справи тільки в двох судових інстанціях: в першій і в касаційній. Суд зобов'язаний прийняти справу до розгляду в першій інституції і суд зобов'язаний розглянути справу в касаційному порядку в тому випадку, якщо було подано касаційну скаргу чи якщо був внесений протест прокурором.

Розгляд справи в порядку нагляду є для заявника привілеєм в тому значенні, що внесення протесту в порядку нагляду - це право, а не обов'язок прокурора чи судді, які мають повноваження вносити такий протест. Стосовно до України в практиці Суду така проблема вже виникала. При розгляді питання про прийнятність скарги Кучеренко проти України (41974/98) заявнику було відмовлено на тій підставі, що останнім в справі заявника було визнано рішення касаційної інстанції, що відбулося до 11 вересня 1997 року, тобто до вступу Конвенції в силу для України. Відмову заявнику у внесенні протесту в порядку нагляду, отриману 9 квітня 1998 року, не було взято до уваги, оскільки "вимагати остаточного судового рішення може лише прокурор, голова суду, що виніс рішення про перегляд, чи їх заступники. Заявнику не було надано такого права, що створило виключний засіб захисту, не передбачений пунктом 1 статті 35. Тому воно не може бути взяте до уваги при визначенні того, чи має Суд юрисдикцію розглядати скаргу, враховуючи її несумісність з положеннями Конвенції."[62]

Зі сказаного не витікає, що для звертання до Європейського суду з прав людини обов'язковий в будь-якому випадку розгляд справи в двох судових інстанціях в українських судах загальної юрисдикції. Справу може бути розглянуто судом першої інстанції і прийняте рішення повністю задовольняє заявника, він не подає касаційну скаргу і рішення вступає в законну силу. Далі виникає

питання про виконання судового рішення. Формально заявник не повинен оскаржувати до суду бездіяльність посадових осіб Державної виконавчої служби.[63]

Обов'язок заявника використати всі наявні національні правові засоби для відновлення порушеного права стосується не лише обов'язку використати національні засоби судового захисту, але і обов'язку повною мірою використати існуюче національне законодавство.

Обов'язок заявника використати при захисті свого права існуюче в державі законодавство повною мірою неодноразово відзначалось Судом. Наприклад, на такий обов'язок Суд вказав у справі Садик проти Греції, коли заявник при розгляді в національному суді справи, яка стосувалася поширення ним інформації, не посилався на норми про свободу вираження своїх поглядів, хоча саме в зв'язку з поширенням інформації проти нього було розпочато кримінальну справу, вирок за якою він оскаржував.[64] Обов'язок заявника використовувати в національному суді національне законодавство, безсумнівно, менш суворий, ніж обов'язок використати національні засоби судового захисту. Тим не менше, цей обов'язок зовсім не формальний. Національні засоби захисту повинні бути використані найбільш ефективно, що означає, в тому числі, ефективне використання законодавства. Це, безумовно, частіше всього неможливо без кваліфікованої правової допомоги. Однак, з іншого боку, обов'язок судів ефективно застосовувати національне законодавство при розгляді справ про захист прав і свобод - це, безумовно, позитивний обов'язок держави у відповідності до Конвенції. Його невиконання тягне відповідальність для держави-порушника.

Звертаючись до Європейського суду з прав людини, заявник повинен показати, що ним вичерпані національні засоби захисту, як того вимагає ч.1 ст.35 Конвенції. Сама по собі недовіра заявника до властей держави, заснована, наприклад, на особистій неповазі заявника до тих чи інших органів чи посадових осіб, або засноване на загальній оцінці політичної чи економічної ситуації в державі, не є достатньою підставою для відмови звернутися до внутрішньодержавних засобів правового захисту. Тому держава-відповідач може заявити, що всі внутрішні засоби вичерпані не були, перш ніж скаргу було направлено до Суду, і вимагати дотримання заявником правила ч.1 ст.35 Конвенції. Держави дуже часто уживають такі заяви. Якщо Суд погоджується з цією заявою держави, то скаргу може бути визнано неприйнятною, і її буде відхилено, або її розгляд буде призупинений. Тому зберігається імовірність того, що скаргу, розгляд якої було призупинено, Суд все ж розгляне після того, як внутрішньодержавні засоби правового захисту будуть-таки вичерпані, і, на думку заявника, право залишається незахищеним. Багато дослідників діяльності страсбурзьких органів сходяться на думці, що не вичерпання засобів захисту є лише внутрішньою перепорою, яка не повинна перешкоджати повернутися до розгляду справи.[65]

Практика Суду і Комісії однак свідчать, що оскаржуючи звернення заявника до Суду на тій підставі, що він не вичерпав всі внутрішньодержавні засоби правового захисту, держава зобов'язана довести, що такі засоби є ефективними. Це вдається державам далеко не завжди.

Наприклад, якщо чинне в державі законодавство не дозволяє заявнику розраховувати на задоволення скарги, внутрішньодержавні засоби захисту (незалежно від їхнього рівня) звичайно ж будуть неефективними. Однак відсутність тої чи іншої правової норми в законодавстві держави не

завжди сама по собі означає, що внутрішньодержавні засоби правового захисту неефективні. Суд в своїй практиці виходить з того, що, якщо вже Європейська Конвенція є правовою основою, на яку може послатися заявник, то він повинен посилатися на її норми. У рішенні у справі Садик проти Греції Суд відзначив, що якщо навіть суди мали можливість чи навіть були зобов'язані з власної ініціативи розглядати справу, керуючись Конвенцією, це не може звільняти заявника від посилань на Конвенцію в тих судах, привертаючи, таким чином, їхню увагу до проблеми, яку він готовий захищати в європейських інстанціях.[66] В Україні для цього юридично немає перепон. У відповідності зі ст.9 Конституції України "чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України". Мова при цьому повинна йти не лише про норми Конвенції, але і про практику їхнього застосування Комісією і Судом. Сказане, однак, не звільняє від обов'язку посилатися в національному суді на норми національного права.

Заявник може звернутися до Суду, оминаючи всі внутрішньодержавні засоби правового захисту в тому випадку, коли про неефективність таких засобів чітко заявить адвокат. Подібні справи зустрічалися в практиці Комісії. Гіпотетично така ситуація можлива, якщо, наприклад, особу протягом короткого часу було депортовано, і вона не може в'їхати в державу, в якій були порушені її права, для звернення до суду, оскільки такій особі відмовляють у візі. Можна передбачити, що національні засоби захисту в державі-порушниці виявились для такої особи недоступними, і, відповідно, звернутися до них особа не може. І все-таки заявник повинен прагнути вичерпати всі внутрішньодержавні засоби правового захисту, щоб не виникало невинуватих перешкод на шляху розгляду скарги.

8.2. ПРАВИЛО ШЕСТИ МІСЯЦІВ

Скарга може бути прийнятою до розгляду Судом, якщо з дня прийняття останнього рішення національними органами в даній справі пройшло не більше ніж шість місяців (ч.1 ст.35 Конвенції).

Дане правило жорстко пов'язане з питанням про вичерпання всіх національних засобів захисту, оскільки термін в шість місяців починає відлік саме з моменту вичерпання таких засобів. Як і питання про вичерпання всіх національних засобів захисту, правило шести місяців залежить від особливостей національного процесуального законодавства.

8.3. УМОВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ СКАРГИ

В ч.ч.2 і 3 ст.35 Конвенції сформульовані умови неприйняття петиції до розгляду .

По-перше, це анонімні скарги. Дана умова є єдиною для всіх міжнародних органів захисту прав людини, в тому числі і для механізмів Ради Європи. Однак заявник може просити не вказувати його ім'я у випадку офіційного опублікування результатів розгляду скарги. Такі випадки відомі.

По-друге, не підлягають розгляду справи, які раніше вже розглядалися Судом.

По-третє, не може бути прийнято скаргу, яка є предметом розгляду в іншому міжнародному органі. Мова може йти, наприклад, про розгляд такої справи в Комітеті з прав людини, в Комітеті проти катувань, в Комітеті з ліквідації дискримінації щодо жінок і в інших міжнародних органах, що розглядають петиції (скарги).

По-четверте, неприйнятні будь-які скарги, що несумісні з положеннями Конвенції, явно необґрунтовані чи такі, які є зловживанням правом на подання заяви (ч.3 ст.35).

Неприйнятними є скарги, щодо яких Суд некомпетентний приймати рішення. Мова може йти, наприклад, про подання скарги, не пов'язаної з порушенням прав, обумовлених в Конвенції. Конвенція, як відомо, спрямована на забезпечення громадянських і політичних прав і свобод. З захистом економічних, соціальних і культурних прав і свобод пов'язана Європейська Соціальна Хартія. Звичайно, це не означає, що між громадянськими і політичними правами, з одного боку, і економічними, соціальними і культурними правами - з другого, лежить прірва. Навпаки, всі права і свободи людини взаємопов'язані. Справа виключно у специфіці тих чи інших прав людини. Тому на розгляд Суду потрапляють і ті скарги, які мають відношення до захисту економічних, соціальних і культурних прав, але лише в тому випадку, якщо при цьому просліджується зв'язок з громадянськими і політичними правами, наприклад, у справі Ван дер Мюссель проти Бельгії (1983 рік) адвокат звернувся зі скаргою на те, що обов'язок захищати без винагороди за працю чи відшкодування відповідних витрат є "примусовою працею".

Далі, прийнявши скаргу до розгляду, Суд діє так само, як і при поданні скарги державою.

Саме заяви фізичних осіб, груп чи організацій займають основну увагу Європейського суду з прав людини.

9. ДРУЖНЄ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Можливість дружнього врегулювання справи передбачена п. б) ч.1 ст.38 Конвенції: "1.Якщо Суд визнає заяву прийнятною, він:

...б) надає себе у розпорядження заінтересованих сторін з метою забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, визначених у Конвенції та протоколах до неї".

Держави по-різному підходять до процедури дружнього врегулювання. Це може бути безумовна згода уряду виплатити заявнику обумовлену суму в порядку відшкодування заподіяної шкоди. Це звичайно означає, що держава визнає порушення Конвенції, яке мало місце. Так буває частіше всього при досягненні згоди між заявником (заявниками) і урядом держави-відповідача.

Однак нерідко трапляються і інші ситуації, коли уряди в силу тих чи інших причин прагнуть припинити розгляд справи у Суді і погоджуються на дружнє врегулювання, не бажаючи, в той же час, визнавати свою вину в порушенні норм Конвенції. Так, у справі Антунес Томас Ребочо проти Португалії уряд дав згоду на дружнє врегулювання. В той же час представник уряду Португалії у

своєму листі до Суду відзначив: "Уряд Португалії погоджується на виплату запропонованої суми... Це повинно призвести до повного вирішення справи. Така пропозиція ні в якому випадку не означає, що Уряд Португалії визнає себе винним в будь-якому порушенні Європейської Конвенції з прав людини в даній конкретній справі".[67] Така позиція держави безумовно потребує її оцінки Судом. Регламент Суду містить з цього приводу ст.62: "Якщо секретар повідомить палату про те, що сторони дійшли згоди про дружнє врегулювання, палата, переконавшись в тому, що врегулювання було досягнуто на основі поваги до прав людини, як це визначено в Конвенції і протоколах до неї, виключає справу з реєстру справ Суду на основі пункту 2 правила 44." Таким чином, остаточне рішення про те, чи продовжувати розглядати справу після дружнього врегулювання, залишається за Судом.

10. ВИНЕСЕННЯ СУДОМ РІШЕННЯ І ЙОГО ВИКОНАННЯ

Якщо Суд встановлює, що рішення або заходи, що застосовуються судовими чи іншими органами держави повністю або частково суперечать зобов'язанням згідно Конвенції, а також, якщо право держави-учасниці Конвенції припускає лише часткове відшкодування постраждалій стороні, Суд може надати слушне задоволення потерпілій стороні. Рішення Суду є остаточним і воно обов'язкове для виконання державою. За виконанням рішень Суду спостерігає Комітет міністрів.

Ухилення держави від виконання рішення Європейського суду або виконання його не повністю може потягнути не лише призупинення, але і припинення членства держави в Раді Європи. Такий досвід у практиці Ради Європи є, і держави, звичайно, ставляться до рішень Суду з достатньою повагою.

Загалом Європейський суд з прав людини розглянув близько 2000 справ. Може здатися, що це небагато для його більш ніж сорокарічної історії. Однак значення кожного з прийнятих Судом рішень важко переоцінити. Кожне з них суттєво вплинуло не лише на право (в різних публікаціях все частіше зустрічається вираз "Європейське право захисту прав людини"), але і на національне законодавство держав-учасниць Конвенції. Тому Європейський суд є одним з найважливіших європейських міжнародних органів, що формує стандарти в галузі прав людини.

Рада Європи прагне різноманітно полегшити і спростити звернення до Європейського суду. Судочинство для заявників є безкоштовним. Нерідко Суд у відповідності до ст. 41 Конвенції приймає рішення про надання "потерпілій стороні справедливої сатисфакції". Іноді це доволі значні суми. Суд може надати заявнику грант на оплату послуг адвоката, якщо заявник не має достатніх коштів.[68] Звернення до таких послуг, як правило, не уникають. Справа не лише у тому, що судочинство провадиться англійською чи французькою мовами, необхідні ще й спеціальні знання процедури Європейського суду і його практики, а також національного законодавства.

ПІДСУМОК

Перш ніж звернутися з заявою до міжнародних органів Ради Європи з захисту прав людини, потрібно ознайомитися з Пояснювальною запискою для осіб, які заповнюють формуляр заяви у відповідності до ст.34 Конвенції.

Крім цього, необхідно взяти до уваги деякі рекомендації:

1. Необхідно визначити міжнародний орган, до якого буде подано скаргу.
2. Якщо це Європейський суд з прав людини, то повинні бути чіткі докази порушеного права, а саме, норм Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод.
3. Повинні бути вичерпані всі внутрішньодержавні засоби правового захисту.
4. Особа, чиє право було порушене, повинна бути згодна виступити позивачем у справі.
5. Необхідно розрахувати час і можливості, маючи на увазі, що звернення до міжнародних органів і розгляд справи можуть вимагати декількох років, а підтримка звинувачення проти держави у Суді неможлива без кваліфікованого адвоката.
6. Необхідно взяти участь у підготовці скарги.
7. Бажано знайти громадську організацію, яка має досвід спілкування з міжнародними органами з захисту прав людини, і звернутися до неї за допомогою. Бажано, щоб така допомога була безкоштовною.
8. Бажано використати засоби масової інформації для повідомлення про подання скарги, про хід її розгляду і результати.

Звернення до міжнародних органів з захисту прав людини може мати різні причини і різні наслідки. Але в будь-якому випадку мова йде про зусилля, пов'язані з відстоюванням прав людини. Хоча це може бути нелегким, такі зусилля не варто зневажати.

---

[1] З припиненням існування Комісії її практика із застосування і тлумачення Конвенції не втратила значення, і Суд може до неї вертатися.

[2] Від України суддею Європейського Суду з прав людини обраний доктор юридичних наук, професор Володимир Георгійович Буткевич.

[3] Gomien D., Harris D., Zwaak L. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Council of Europe, 1996. P.75.

[4] Хоча діяльність Суду є відкритою, і його Секретаріат вільно поширює інформацію про прийняття Судом всіх рішень за скаргами, що надійшли, Суд, в той же час, не чинить перепон збереженню в

цих документах анонімності того, хто подає скаргу. Тому на прохання такої особи замість його прізвища чи найменування юридичної особи в назві справи може бути використано псевдонім (частіше всього - це буква алфавіту). В практиці Суду використання таких псевдонімів не рідкість. Однак, як в заяві, яка подається до Суду, так і в документах, які направляються до Суду, повинні фігурувати справжні відомості про заявника. В іншому випадку скарга вважається анонімною і тому неприйнятною.

Держави позбавлені права приховуватися за псевдонімом в назві справи, яка розглядається Судом.

[5] Дану обставину відображено в багатьох рішеннях Суду. Див., зокрема: Судове рішення у справі Маркс від 13 червня 1979 р. Series A, No.31, p.15, para.32, Судове рішення у справі Ейрі від 9 жовтня 1979 р. Series A, No.32, p.17, paras. 32-33.

[6] Судове рішення у справі Сидиропулус та інші проти Греції від 10 липня 1998 р.

[7] Див.: наприклад: Судове рішення у справі Мелоун від 2 серпня 1984 р. Series A, No.82, p.32-33, para. 67-68.

[8] Аналогічна норма містилась в ст.24 попередньої редакції Конвенції.

[9] Одна з останніх заяв в порядку ст.34 Конвенції, яка визнана Судом прийнятною 8 червня 1999 року - справа Данія проти Туреччини. Окрім звинувачень турецької влади в порушенні ст.3 Конвенції по відношенню до громадянина Данії Коча, що знаходився в Туреччині під вартою, Данія просить також в'яснити, наскільки поширені в Туреччині методи допиту, що застосовувались до Коча. (Рішення про прийнятність заяви у справі Данія проти Туреччини від 8 червня 1999 р.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 3/1999. с.21-22.)

[10] Всі заяви держав-учасниць Конвенції були вирішені на основі і у відповідності з її процедурами. Лише звернення Нідерландів і скандинавських країн з заявою проти Греції в 1969 році потягло денонсацію Європейської Конвенції владою Греції (на той час влада в Греції була захоплена воєнною хунтою).

[11] Див. Розділ: Просторова дія права, що застосовується Судом.

[12] Правила внутрішнього розпорядку виправно-трудоустанов МВС України.

[13] Правила внутрішнього розпорядку виправно-трудоустанов МВС України. Пп. С п.3 ст.17.

[14] Судове рішення у справах Вейт і Кеннеді проти Німеччини і Бір і Ріган проти Німеччини від 18 лютого 1999р.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2/1999. С.82-85.

[15] Судове рішення у справі Шассан'ю та інші проти Франції від 25 квітня 1999р. // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2/1999. С.125-131.

[16] Справа Шмауцер, Умлауфт, Градингер, Прамшталлер, Палаоро, Пфармайер проти Австрії.// Практика Європейського суду з прав людини. Вип..2. Львів: Кальварія. С.34-38.

[17] Дотримання умов, що відносяться до критеріїв неурядової організації, має принципове значення при зверненні до Суду за захистом права на асоціацію. В практиці Суду були випадки, коли організації не були визнані асоціаціями за змістом ст.11 Конвенції, наприклад у випадку, коли вони виконували публічні функції.

[18] Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. №34, ст.504.

[19] Голос України, 15 жовтня 1997 р.

[20] Див., наприклад: Судове рішення у справі Платформа "Лікарі за життя" проти Австрії від 21 червня 1978 р. (скарга неурядової організації); Судове рішення у справі Соціалістична партія Туреччини та інші проти Туреччини від 25 травня 1998 р. (скарга політичної партії); Судове рішення у справі Національна профспілка бельгійської поліції проти Бельгії від 27 жовтня 1975 р. (скарга профспілки).

[21] Важливе роз'яснення даного положення стосовно українського перекладу Конвенції надане у зверненні до посадових осіб органів державної влади та практиків права - передусім до суддів і адвокатів. (Див.: Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 3/1999. С.203-204.)

[22] No.3798/68, Dec.17.12.68. Yearbook 12, p.306(314).

[23] No.10640/83, Dec.9.5.84. D.R.38, p.219(222-223).

[24] Судове рішення у справі Санді Таймс проти Сполученого Королівства від 29 квітня 1979 р. Series A, No.30.

[25] Див.: наприклад: Судове рішення у справі Папахалес проти Греції від 25 березня 1999р.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2/1999. С.113-116; Судове рішення у справі Ятридис проти Греції від 25 березня 1999 р.// Там же.С.109-112.

[26] Див., наприклад: Судове рішення у справі АТ "Троне" проти Іспанії від 1 квітня 1999 р.// Там же. С. 149-154.

[27] Справа Агротексим та інші проти Греції// Практика Європейського суду з прав людини. Випуск 2. Львів. Кальварія.С.60-61.

[28] Див.: наприклад: Судове рішення у справі "Бладет Тромсо" і Стенсаас проти Норвегії від 20 травня 1999 р.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2/1999.С. 144-148.

[29] Регламент Суду "А" 1 лютого 1994 р.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 1/1999.С.123-155.

[30] Див.: Черниченко С.В. Теория международного права. Т.2. М.: НИМП, 1999. С.117.

[31] Незважаючи на те, що у відповідності до Закону України "Про ратифікацію Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року" від 17 липня 1997р. Україна визнає дію Конвенції "... на своїй території...", дане положення помилкове і потрібно визнати примат ст.1 Конвенції про забезпечення державами, що домовляються "... кожному в межах їхньої юрисдикції..." прав і свобод, визначених в розділі 1 Конвенції.

[32] Рішення у справах Вейт і Кеннеді проти Німеччини і Бір і Ріган проти Німеччини від 18 лютого 1999 р.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2/1999.С. 82-85.

[33] Рішення у справі Мет'юз проти Сполученого Королівства від 18 лютого 1999 р.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2/1999.С. 90-93.

[34] Судове рішення у справі Хендисайд проти Сполученого Королівства від 7 грудня 1976 р. Series A, No.24.

[35] Судове рішення у справі Інституту "Отто Премінгер" проти Австрії від 20 вересня 1994 р. Series A, No.295-A.

[36] Судове рішення у справі Інституту "Отто Премінгер проти Австрії від 20 вересня 1994 р. Series A, No.295-A., p.21, Para 56.

[37] Судове рішення у справі Ван Дроогенброк від 20 червня 1983 р. Series A, No.50., p.32, Para 58.

[38] Конвенція против рабства, 1926г.// Международная защита прав и свобод человека. Сб. док. М.: Юрид. литер., 1990. С.201-205.

[39] Дополнительная конвенция об упразднении рабства, работорговли и институтов и обычаев, сходных с рабством, 7 сентября 1956 г.// Там же. С.205-211.

[40] Конвенция МОТ №29 о принудительном или обязательном труде, 1930 г.// Международная защита прав и свобод человека. Сб. Док. М.: Юрид. литер., 1990. С.219-230.

[41] Судове рішення у справах Вейт і Кеннеді проти Німеччини і Бір і Ріган проти Німеччини від 18 лютого 1999 р.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2/1999. С. 82-85.

[42] Судове рішення у справі Лінгенс проти Австрії від 8 липня 1986р. Параграф 46.

[43] Судове рішення у справі Де Бекера від 27 березня 1962 р.

[44] Судове рішення у справі Циммерман і Штайнер проти Швейцарії (1984).6 E.H.R.R. 17, para.32.

- [45] Судове рішення у справі Мелоун проти Сполученого Королівства від 2 серпня 1984 р. Series A, No.82,р.32-33, para.67-68.
- [46] Див., наприклад: Наслідки реалізації судових рішень у 1995 та 1996 роках. //Практика Європейського суду з прав людини. Вип.2. Львів: Кальварія, 1997. С.15-21.
- [47] Рада Європи. Комітет міністрів. Рекомендація № R (2000) Комітету міністрів державам-членам щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 1/2000. С.207-208.
- [48] Судове рішення у справі Мюллер та інші від 24 травня 1988 р. Series A, No.1336, р.196, para 27.
- [49] Судове рішення у справі Хендисайд проти Сполученого Королівства від 7 грудня 1976р. Series A No.24, р.28, para 57.
- [50] Рішення Комісії у справі No.5442/72, Dec.20.12.74. D.R.1. р.41 (41-42).
- [51] Прийнято на четвертій Конференції європейських міністрів, відповідальних за політику в галузі засобів масової інформації. Прага, 7-8 грудня 1994 р.
- [52] Судове рішення у справі Гудвін проти Сполученого Королівства від 27 березня 1996 р.
- [53] Рішення було прийняте Судом до набуття чинності Протоколом №11 до Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод. В новій редакції Конвенції статті 26 відповідає п.1 ст.35.
- [54] Судове рішення у справі Ахмет Садик проти Греції// Практика Європейського суду з прав людини. Вип.1. Львів: Кальварія, 1997. С.54.
- [55] Закон України про ратифікацію Конвенції про захист прав та основних свобод людини, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції.// Голос України. 18 липня 1997 р.
- [56] В часи свого існування Комісія (№ 214/56) відзначила в цьому зв'язку, що заявник не зобов'язаний просити про надання йому певних соціальних послуг.
- [57] Вживання тут терміну "громадян" безсумнівно потрібно розглядати ширше, маючи на увазі "людину", слідуючи, по-перше, назві розділу II Конституції України "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина", а також змісту ч.2 ст.124 Конституції України: "Юрисдикція судів поширюється на всі (виділено мною - М.Б.) правовідносини, що виникають у державі."
- [58] Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996р. №9.// Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. Сімферополь: Таврія, 1998. С.54-61.

[59] Закон України "Про Конституційний Суд України". Ч.1 ст.42.// Вісник Конституційного Суду України, №1, 1997.

[60] Там же. Ст..43.

[61] Див.: Гомиен Д. Путеводитель по Европейской Конвенции о Защите Прав Человека. Совет Европы, 1994. С.32.

[62] Рішення про прийнятність за скаргою Кучеренко проти України (41974/98) від 4 травня 1999 року.

[63] Судом визнано прийнятними декілька скарг про невиконання в Україні судових рішень (Кайсин та інші проти України (№46144/99), Бондарчук проти України (№47602/99). Заявники оскаржують невиконання рішень суду першої інстанції, що набули чинності, в першому випадку - про невиплату пенсії, в другому випадку - про невиплату заробітної плати. В обох випадках судами були видані виконавчі листи.

[64] Судове рішення у справі Ахмет Садик проти Греції// Практика Європейського суду з прав людини. Вип.1. Львів: Кальварія, 1997. С.54

[65] Див.: Гомиен Д. Путеводитель по Европейской Конвенции о Защите Прав Человека. Совет Европы, 1994.С.32.

[66] Судове рішення у справі Ахмет Садик проти Греції// Практика Європейського суду з прав людини. Вип.1. Львів: Кальварія, 1997. С.54

[67] Судове рішення у справі Антунес Томас Ребочо проти Португалії від 30 квітня 1999 р.// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2/1999.С. 160-162.

[68] Регламентом Європейського суду з прав людини для випадків розгляду справи у Суді визначені правила надання правової допомоги заявникам, які не мають засобів на її повну або часткову оплату. Секретаріат Суду вияснює цю обставину у заявника наперед. Зокрема, заявнику може бути запропоновано заповнити бланк спеціальної декларації з вказівкою даних про заробіток, нерухомість, фінансові зобов'язання. Ця декларація повинна бути завіреною відповідними компетентними органами держави чи місцевого самоврядування. Заявнику, у якого відсутній заробіток, немає у власності нерухомості, і він не має інших джерел доходу, секретаріатом Суду може бути запропоновано заповнити свідоцтво про незабезпеченість.